

УДК 324:342. 8

М. А. Бучин

Національний університет «Львівська політехніка»

ВИБОРИ ЯК АТРИБУТ ДЕМОКРАТІЇ

Проаналізовано значення виборів для становлення та функціонування демократії. Досліджено підходи до характеристики виборів як атрибуту демократії у зарубіжній політичній науці. З'ясовано функції виборів у демократичному суспільстві.

Ключові слова: вибори, демократія, поліархія, інститути демократії, функції виборів.

Ще з давніх часів у суспільстві існувала мрія побудувати такий державний лад, в якому всі громадяни були б рівними, вільними, добровільно спільно здійснювали управління. В сучасних умовах практично ця ідея є втілена в демократичному політичному режимі. Останній вважається найвищим досягненням людського співтовариства. Сучасну демократію важко уявити без наявності періодичних виборів, які є основним механізмом формування владних структур. Водночас виборча практика України показує наявність значних порушень під час проведення виборів. Тому досліджувана проблематика відзначається актуальністю, оскільки з'ясування місця та ролі виборів у становленні та розвитку демократичного політичного режиму дасть змогу зробити виборчий процес в нашій державі більш демократичним, сприятиме розбудові демократії в Україні.

Мета публікації – дослідити взаємозв'язок та взаємовплив виборів та демократії.

Вивченню проблем зв'язку виборів та демократії приділяли увагу такі українські та зарубіжні науковці як: А. Романюк, Ю. Шведа, Г. Алмонд, Р. Даль, К. Джанда, Й. Шумпетер та ін. Однак проблема місця та ролі виборів у функціонуванні демократичного політичного режиму все ж вимагає більш системного дослідження.

Відомий американський науковець Р. Даль слушно зазначає: «Сьогодні ідея демократії отримала всезагальне визнання. Більшість режимів претендує на право називатись словом демократія. Ті ж, кому це не до снаги, наполягають на тому, що їхні особливі різновиди недемократичного правління є необхідним щаблем на шляху до повної «демократії». В наші дні навіть диктатори, схоже, вірять в те, що необхідна складова їхньої легітимності – та чи інша словесна данина демократії» [2, с. 9].

Етимологічно термін «демократія» означає «влада народу», «народовладдя». На сучасному етапі розвитку людства демократія існує, в основному, у формі представництва, згідно якого народ як єдине джерело влади в державі здійснює її через обраних представників. Звісно, представницька демократія не виключає можливості використання форм прямого народовладдя (інколи, наприклад, як у Швейцарії – доволі активно), однак все ж ключовим механізмом формування та реалізації влади в сучасних умовах виступають вибори.

Вибори і демократія тісно пов'язані категорії політичної науки. Відомий український дослідник А. Романюк влучно характеризує їхній взаємозв'язок та взаємовплив: «Вибори і демократія є свого роду сіамськими близнюками, їх неможливо розділити, або абстрагуватися при розгляді одного явища від іншого. Ми в рівній мірі можемо говорити про те, що вибори є умовою становлення демократії, її ключовим індикатором і в певній мірі її результатом... Тобто, лише за демократії вибори стають виборами» [5, с. 3].

З вищесказаного стає зрозуміло, що хоч вибори і демократія є дуже тісно взаємопов'язаними категоріями, вони не тотожні. З одного боку це пояснюється тим, що вибори можуть слугувати інструментом в руках недемократичної влади. З іншого боку, наявність демократичних виборів ще не є гарантією реалізації народовладдя в певній державі. Це найбільш характерно для незахідних суспільств, в яких через брак демократичних традицій вибори можуть приводити до влади осіб, які проводять недемократичну політику, становлять загрозу самій демократії: «Уряди, що виникли на основі виборів, можуть бути неефективними, корумпованими, невідповідальними, контрольованими різними групами інтересів та нездатними до запровадження політики, необхідної для суспільного блага. Риси ці можуть характеризувати деякі уряди як небажані, але вони не роблять їх недемократичними» [6, с. 7]. Як ми бачимо, вибори можна вважати атрибутивною ознакою демократії, однак далеко не єдиною. Проте їхнє важливе значення для становлення та розвитку демократії ставить вибори на передові позиції в структурі демократичного політичного режиму.

Ключова роль виборів для демократичного розвитку держави підтверджується позиціями багатьох західних дослідників. Всім відоме трактування демократії А. Лінкольном як правління народу, вибране народом і для народу. Також відомий зарубіжний дослідник Й. Шумпетер, даючи визначення демократії (демократичного методу), трактує його як «... інституційну систему для прийняття політичних рішень, в якій індивіди отримують владу

приймати рішення шляхом конкурентної боротьби за голоси виборців» [8, с. 233].

Важливе місце у демократичному політичному режимі надає виборам і відомий американський науковець Г. Алмонд. У своїй праці «Порівняльна політологія сьогодні: світовий огляд» науковець трактує демократію як політичну систему, в якій громадяни володіють всією повнотою прав і свобод, а політичні лідери вибираються в ході вільних і чесних виборів [1, с. 63].

Аналізуючи роль виборів у функціонуванні демократичного ладу, дослідник відзначає: «Вибори належать до числа тих небагатьох демократичних механізмів, які дозволяють виражати різноманітні інтереси шляхом опускання бюлетенів, і через агрегацію цих голосів нація може прийняти колективне рішення, яке стосується її майбутніх лідерів та державного курсу» [1, с. 163].

Про важливість виборів як елемента та індикатора демократії говорить і американський науковець К. Джанда: «Електоральний процес складає основу демократичної політичної системи. Чи проводяться в країні вибори – і якщо проводяться, то які, – цим визначається критична відмінність між демократичною і недемократичною системами» [3]. З вищенаведеного ми бачимо, що вибори слугують не тільки атрибутом демократичного політичного режиму, але й лакмусовим папірцем, який дозволяє визначити рівень демократії в конкретній країні, з'ясувати приналежність політичного режиму до певного типу. Таке уточнення, на нашу думку, є вкрай важливим, оскільки дозволить використовувати вибори в якості мірила, надавши якому певних кількісних величин, можна вимірювати рівень демократії в певній країні.

Найбільш цінним для нас у контексті досліджуваної проблематики взаємозв'язку демократії та виборів є підхід відомого американського науковця Р. Даля. Він вводить у науковий обіг поняття «поліархія» для розмежування демократичного ідеалу і демократичної практики. В розумінні вченого поліархія виступає набором політичних інститутів, які необхідні для великомасштабної демократії. Поліархія, згідно підходу Р. Даля, характеризується такими інститутами:

- 1) виборна влада наділена правом контролю над урядовими рішеннями щодо політичного курсу;
- 2) влада обирається шляхом вільних і справедливих виборів, де зловживання є порівняно рідкісними;
- 3) практично все доросле населення володіє активним виборчим правом;
- 4) майже все доросле населення має право балотуватися на виборні посади. При цьому науковець допускає більш жорсткі обмеження щодо реалізації пасивного виборчого права у порівнянні з активним;
- 5) громадяни мають право виражати свою точку зору без остраху суворого покарання за політичними мотивами; об'єктом критики громадян може виступати уряд, режим, соціально-економічний порядок чи пануюча ідеологія;
- 6) громадяни володіють правом пошуку альтернативних джерел інформації; останні існують та захищені законами;
- 7) громадяни мають гарантоване право утворювати самостійні асоціації та вступати в них, включаючи політичні об'єднання, такі, як політичні партії та групи інтересів, які прагнуть впливати на уряд, використовуючи для цього конкуренцію на виборах та інші мирні засоби [2, с. 342, 358-359].

З вищесказаного чітко видно важливість виборів для функціонування демократії, адже п'ять з семи інституційних ознак поліархії Р. Даля безпосередньо пов'язані з виборами, а два інші – хоч і не мають прямого відношення до електорального процесу, все ж опосередковано з ним пов'язані.

Називаючи інститути поліархії, Р. Даль чітко наголошує на тому, що вони потрібні для найвищих досягнень в демократичному процесі управління державою. При цьому автор розуміє, що необхідність інститутів поліархії не означає, що їх наявність є достатньою. Він припускає можливість подальшої демократизації цих країн, які мають інститути поліархії. Саму ж поліархію Р. Даль не вважає ідеальною, однак він акцентує на тому, що інститути поліархії «... роблять малоімовірним те, що уряд буде мати змогу довго проводити політику, яка серйозно зачіпає більшість громадян» [2, с. 344].

Взявши на озброєння методологічний підхід до демократії Р. Даля, ми вважаємо за потрібне розробити модель демократичних виборів як важливу складову демократичного режиму загалом. За умов дотримання елементів розробленої моделі в нашій державі це буде свідченням якщо не демократичності політичної системи України, то принаймні, ознакою того, що в нашій державі відбувається процес демократизації політичного режиму.

Щодо трактування самих виборів теж існують два підходи. Перший підхід (процедурний) трактує вибори як процес, формальну процедуру реалізації виборчих прав громадян

через виконання встановленого порядку дій та процедур. Даний підхід залишає поза увагою суть самих прав громадян. Головним в рамках підходу є забезпечення формальної відповідальності відповідності процедур, які проводяться, законодавству. Недолік згаданого підходу в контексті розглядуваної нами проблематики очевидний, адже виборчий процес не існує сам для себе. Тому ми вважаємо за доцільне у ході дослідження використовувати другий підхід (ціннісний), згідно з яким «... виборчий процес є формою реалізації політичної свободи громадян і суспільства в цілому, процедурою реалізації виборчих прав і свобод людини і громадянина, а стадії виборчого процесу, які традиційно виділяються, є не що інше, як форма реалізації виборчих прав і свобод людини і громадянина» [4, с. 11]. Іншими словами, вибори не є простим формальним механізмом формування органів влади. Вони є інститутом народовладдя, способом реалізації політичних прав громадян, конституційною платформою демократичного суспільно-політичного ладу. Використання цього підходу дасть нам змогу розглядати вибори як атрибут демократичного політичного режиму, а також сам виборчий процес через призму демократичних/недемократичних характеристик.

Ключову роль, яку відіграють вибори у функціонуванні демократії, зумовлює необхідність з'ясування впливу виборчого процесу на спосіб реалізації влади в державі. Носячи демократичний характер, вибори призводять до конкретних політичних наслідків – сприяють розвитку демократичного політичного режиму, реалізації прав і свобод громадян, здійсненню управління в інтересах народу. Загалом вибори виконують такі важливі функції в демократичному суспільстві:

1. Вибори є важливим інструментом реалізації народного суверенітету. Це проявляється у тому, що народ як єдине джерело та носій влади в державі, делегує свою волю обраним представникам, які від імені народу здійснюють управління суспільством. «Віддаючи свій голос на виборах, громадянин республіки немовби укладає своєрідну угоду з певною політичною силою (партією чи окремим депутатом) про тимчасове передання їй частки влади» [7, с. 27].

2. З допомогою виборів народ залучається до процесу управління державою. Звісно, вибори є лише однією з форм політичної участі громадян, поряд із членством у політичних партіях, рухах, організаціях; поряд із участю народу у таких формах прямої демократії, як референдуми, мітинги, демонстрації і т. д. Однак для багатьох осіб вибори виступають єдиною формою участі в політичному житті суспільства, уможливають політичну участь для масового виборця.

3. Як спосіб формування і вираження громадської думки, вибори є своєрідним соціальним барометром політичного життя, оскільки через вибори проявляється відношення громадян до політичних інститутів. За результатами виборів визначається рівень впливу різних політичних сил, відношення громадян до правлячої еліти і опозиції, політичного режиму в цілому, специфіки політичних уподобань громадян. Тобто, вибори є своєрідним масштабним опитуванням громадської думки.

4. Вибори виступають основним способом легітимації влади в демократичних державах. Якщо в попередні епохи народ визнавав владу спадкового монарха, владу завойовника, на сучасному етапі розвитку людства народ, як правило, визнає і підтримує лише легально обрану владу. Саме тому завдяки виборам забезпечується стабільний розвиток суспільства. Більше того, навіть недемократична влада намагається використати вибори для збільшення рівня підтримки народом.

Однак, вибори виконуватимуть функцію легітимації влади лише в тому випадку, коли відбуватимуться у відповідності до норм чинного законодавства та носитимуть демократичний характер. В іншому випадку вони, навпаки, виконуватимуть функцію делегітимації. Крім того, у випадку, коли діюча влада на виборах отримує незначну підтримку громадян, це є свідченням кризи легітимності влади. Нарешті, треба підкреслити це одну деталь: у країнах, де відсутня стабільна демократія, вибори часто не здатні забезпечити тривалу легітимність влади, яка швидко втрачає довіру та підтримку населення.

5. Демократичні вибори сприяють послабленню соціальної напруги, досягненню суспільного консенсусу, оскільки є своєрідним способом вирішення протиріч, конфліктів у суспільстві. З допомогою виборів відбувається артикуляція інтересів виборців, узгодження різних (часто – протилежних) позицій. Результати виборів ставлять все на свої місця, показують, які суспільні групи мають підставу претендувати на роль правлячих. Тому вибори виступають своєрідним стабілізатором політичної системи.

6. Вибори дають можливість громадянам здійснювати періодичний контроль за діяльністю влади. У випадку, якщо влада діє всупереч загальносуспільним та груповим інтересам, виборці мають змогу «покарати» владу, віддаючи перевагу на виборах іншим політичним силам. Це стимулює владу діяти в інтересах народу, не зловживати своїм

службовим становищем. Крім того, контрольна функція виборів полягає також у тому, що шляхом виборів формується представницький орган, який здійснює контроль за діяльністю виконавчих структур.

7. Інститут виборів є своєрідним фільтром, який не допускає до влади непопулярних, некомпетентних політиків, сприяючи підвищенню рівня ефективності державного управління. Проте ефективність даної функції багато в чому залежить від рівня політичної свідомості та культури електорату. Це можна пояснити тим, що під час виборчої кампанії кандидати та політичні партії можуть використовувати маніпулятивні виборчі технології, нав'язувати громадянам свою позицію, поширювати недостовірну інформацію. І лише компетентний виборець має змогу зробити під час голосування раціональний акт волевиявлення.

8. Вибори виконують просвітницьку функцію, оскільки політичні сили, беручи участь у виборах, поширюють свою програму, доводять її значення та важливість до відома виборців, пропагують і поширюють певну ідеологію та систему цінностей, пропонують варіанти розв'язання суспільно значимих завдань та проблем, сприяючи, тим самим, зростанню рівня політико-правової свідомості і культури громадян.

9. Вибори сприяють представленню інтересів різних суспільних груп. Кандидати та політичні партії (блоки) є представниками різних суспільних груп, вони мають свою соціальну базу, електорат, який готовий віддати свої голоси на їхню підтримку, вимагаючи, натомість, представлення своїх інтересів в ешелонах влади. З урахуванням цього одним з важливих завдань виборчої системи є адекватне відтворення в представницькому органі існуючої в державі соціальної структури суспільства.

10. Через вибори відбувається процес рекрутування політичної еліти. Саме завдяки виборам громадяни мають можливість здійснювати оновлення складу політичної еліти, обирати тих, кого вони вважають достойними реалізувати владні повноваження. Проте важливим аспектом реалізації даної функції є наявність реального вибору в середовищі осіб, які претендують на виборні посади. Важливо, щоб громадянам було забезпечено можливість вибирати серед кращих представників політичної еліти, а не обирати, як часто трапляється, «менше з двох зол».

11. В результаті виборів громадяни визначають напрям суспільного розвитку на певний визначений термін. Здійснюючи акт волевиявлення, народ формує представницький орган влади, визначає конфігурацію сил в ньому, опосередковано впливає на формування виконавчої влади, закладає характер відносин між владою та опозицією.

Підсумовуючи аналіз ролі виборів у суспільному житті, ми вважаємо за доцільне відзначити одну важливу деталь. Функції виборів можуть змінюватися та по-різному спрацьовувати в умовах різних політичних реалій. Так, в недемократичних країнах вони будуть ширмою для прикриття діяльності влади, в демократичних – атрибутом демократії. У країнах із стабільною демократією функції виборів розкриватимуться в повному обсязі, у перехідних суспільствах – можуть діяти фрагментарно та тимчасово. В гомогенних суспільствах вибори стимулюватимуть політичну конкуренцію, в гетерогенних – функцію представництва та стабілізації політичної системи. Крім того, вплив на реалізацію функцій виборів справлятиме форма державного правління, державно територіальний устрій, тип партійної та виборчої системи. Однак не зважаючи ні на що, демократичні вибори в сучасних умовах є хоч і не достатньою, однак неодмінною умовою функціонування демократичного політичного режиму. В Україні, яка знаходиться на шляху трансформації політичного режиму в напрямку до демократії демократичні вибори повинні відіграти ключову роль каталізатора демократичних перетворень, що може становити перспективи для наших подальших досліджень.

Бібліографічні посилання:

1. Алмонд Г. Сравнительная политология сегодня: Мировой обзор: Учебное пособие / Г. Алмонд, Дж. Пауэлл, К. Стром, Р. Далтон / Сокр. пер. с англ. А. Богдановского, Л. Галкиной; Под ред. М. Ильина, А. Мельвиля. – М. : Аспект Пресс, 2002. – 537 с.
2. Даль Р. Демократия и ее критики / Р. Даль / Пер. с англ.; Под ред. М. Ильина. – М. : РОССПЭН, 2003. – 576 с.
3. Джанда К. Трудным путем демократии: Процесс государственного управления в США / К. Джанда, Д. М. Берри, Д. Голдман, К. В. Хула / Пер. с англ. – М. : РОССПЭН, 2006. – 656 с.
4. Предвыборная агитация: теория и практика / Отв. ред. Н. С. Бондарь. – М. : ОАО «Издательский дом «Городец», «Формула права», 2004. – 220 с.
5. Романюк А. Демократичні стандарти виборів / А. Романюк // Виборчий процес-2006 в Україні: політико-правові аспекти та регіональні особливості. – Львів: ЦПД ЛНУ ім. І. Франка, 2006. – С. 3-5.
6. Шведа Ю. Вибори та виборчі системи. Європейські стандарти та досвід для утвердження демократії в Україні / Ю. Шведа. – Львів, 2010. – 462 с.
7. Шведа Ю. Україна на шляху демократизації: два кроки вперед, а далі...? / Ю. Шведа // Виборчий процес-2006

в Україні: політико-правові аспекти та регіональні особливості. – Львів: ЦПД ЛНУ ім. І. Франка, 2006. – С. 6 -13.
8. Шумпетер Й. Капіталізм, соціалізм, демократія / Й. Шумпетер. – К. : Основи, 1995. – 528 с.

Бучин Н. А. Выборы как атрибут демократии

Проанализировано значення виборів для становлення і функціонування демократії. Исследовано підходи к характеристике виборів как атрибуту демократії в зарубешной политической науке. Выяснены функции виборів в демократическом обществе.

Ключевые слова: выборы, демократия, полиархия, институты демократии, функции выборов.

Buchyn M. Elections as the attribute of democracy

Purpose of publication – to research the connection between elections and democracy. The research analyzes different approaches of ukrainian and foreign scientists to the problem of defining the essence of democracy as the social order in which the key role for realization the rule of the people play democratic elections. The most attention is paid to the methodological approach to democracy of an american scientist R. Dahl. He enters a concept «poliarchy», five from seven institutional signs of which are directly related to elections.

Carrying the democratic character, elections cause the concrete political consequences, as they promote the development of the democratic political regime, realization of rights and freedoms of citizens, realization the people's interests management. Therefore it is made a considerable accent in research on the highlighting the important functions, that elections play in democratic society: realization of national sovereignty; attracting people to the process of governing; role of social barometer of political life; legitimation of power in the democratic states; decrease of social tension and attaining the public consensus; realization of periodical control of governmental activity; prevent gaining admission of unpopular, incompetent politicians to the power; assistance in increasing the growth of the level of political and law consciousness and culture of citizens; assistance in the representation interests of different community groups; recruitment of political elite; deciding the direction of community development on a certain term.

The functions of elections can change and variously work in the different conditions of political realities. In non-democratic countries they will be a screen for the protection the government activity. In democratic countries they will be the attribute of democracy. In countries with sustainable democracy the functions of elections will open up fully. In transitional societies elections can operate fragmentary and temporarily. In homogeneous societies elections will stimulate political competition. In heterogeneous – function of representation and stabilization the political system. Moreover, influence on realization the elections' functions will produce the form of state rule, state territorial mode, type of the party and electoral system. However, despite everything, democratic elections in modern conditions though are not sufficient, but indispensable prerequisite in functioning of the democratic political regime.

Keywords: election, democracy, poliarchy, institutions of democracy, functions of election.

Надійшла до редколегії 28.02.2013 р.

УДК 327 [73+(470+571)]

О. Г. Подворна

Національний університет «Острозька академія»

ИЗРАИЛЬ ТА ИРАН В ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ АМЕРИКИ ТА РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

Розглянуто зовнішню політику Сполучених Штатів Америки та Російської Федерації щодо Держави Ізраїль та Ісламської Республіки Іран в постбіполярний період розвитку системи міжнародних відносин. Особлива увага приділена питанню взаємозв'язку між вирішенням арабо-ізраїльського конфлікту та реалізацією ядерної програми Тегерану в контексті динамічних зміни в регіоні Близького Сходу. Вказані можливі шляхи взаємодії двох держав в регіоні.

Ключові слова: Ізраїль, Іран, США, Росія, ядерна програма, арабо-ізраїльський конфлікт.

Постановка наукової проблеми та її значення. Протягом «холодної війни» процеси, які відбувались в регіоні Близького Сходу, були предметом особливої уваги Радянського Союзу та Сполучених Штатів Америки. Обидві наддержави розглядали цей регіон в контексті біполярного протистояння з метою запобігання встановлення регіональної та світової переваги один одного. Після завершення «холодної війни» ситуація на Близькому Сході лише ускладнилась, а Москві та Вашингтону довелося корегувати свою зовнішню політику в регіоні, відповідно до зміни реалій на міжнародній арені та трансформацій всередині як Росії, так і США. Варто визнати, що з моменту розпаду біполярної системи міжнародних відносин в регіоні Близького Сходу залишилися дві головні проблеми, які є постійно присутніми на порядку денному двосторонніх відносин США та Росії, а також на порядку денному їхніх зовнішніх політик щодо регіону. Мова йде про арабо-ізраїльський конфлікт та ядерну програму Ісламської Республіки Іран. Враховуючи суттєві зміни в регіоні Близького Сходу за останні роки можна говорити про значну трансформацію сутності цих конфліктів, які, поза сумнівом, не можуть бути вирішені без участі Сполучених Штатів Америки та Російської Федерації. А разом з тим на даному етапі розвитку міжнародних відносин становлять суттєві виклики національній безпеці цих двох держав зокрема, та міжнародній безпеці в цілому. Отже, в контексті вищевикладеного, можна стверджувати, що дана проблема є надзвичайно актуальною і вимагає ґрунтовних та всебічних досліджень процесу розробки та реалізації зовнішньої політики США і Росії на Близькому Сході.